

Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi – Journal of Social Sciences
Cilt / Volume: 2011-2 Sayı / Issue: 23

DÜZENLEME’NİN SEYRİ

Mesut SERT*

ÖZET

1970’li yıllarda dünya ekonomisinin içine girdiği kriz şartlarında ortaya çıkan teorik açıklamalardan biri olarak *düzenleme* üzerine olan bu çalışmada *düzenleme*, dönemin tarihsel ve siyasal bağlamı içinde, benzer sorunlara cevap arayan teorik açıklamalarla ilişkisi/karşıtlığı yanı sıra kendi içindeki farklılıklarıyla birlikte ele alınacaktır.

Bu çerçevede dönemin genel dengeye dayalı hâkim neoklasik yaklaşımı karşısında; kapitalizmin uzun dönemli tarihsel, evrimsel ve kurumsal gelişimini dikkate alan *düzenleme*’nin, dönemin eleştirel geleneği olan Tekelci Sermaye yaklaşımından kapitalizmin niteliksel değişimini dışsal nedenlerden ziyade; birikim ve değişim gibi içsel nedenlere dayalı açıklama biçimi ile ayrıldığı ileri sürülecektir. Eleştirel gelenek bütünü içinde değerlendirilmekte birlikte Marksizmle ilişkisi açısından ise Marksist kriz teorilerinden bir sapma olarak ele alınacaktır.

Anahtar Sözcükler: Düzenleme Okulu, Marksist Kriz Teorileri

ABSTRACT

In this study, Regulation School, as a theoretical explanation of 1970’s crisis, is explained in the unity of historical and political context which is in part of it and in comparison with the other theoretical explanation.

Against dominant neoclassical approach, based on general equilibrium; Regulation School consider historical, evolutionary and institutional progress of capitalism and is different form Monopoly Capital which emphasize internal causes to qualitative changing of capitalism, stress internal causes as accumulation and change. Although being part of a critical approach, Regulation School is seen as deviation of Marxist Crisis Theories.

Key Words: Regulation School, Marxist Theory of Crisis

GİRİŞ

Genel olarak bakıldığında kriz dönemlerinin mevcut teorilerin gözden geçirilip yeni açıklama biçimlerine kaynaklık teşkil ettiği söylenebilir. 1930’ların krizinin Keynesçi iktisadı ortaya çıkarmasına benzer şekilde 1970’li yılların krizi de hâkim neoklasik iktisat karşısında yeni teorik açıklamaları gündeme getirmiştir.

* Akdeniz Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü, email: msert@akdeniz.edu.tr

Neoklasik iktisadın eleştirisi üzerine kurulu bu açıklama biçimleri, aralarındaki farklılıklara rağmen, genel olarak, iktisadı toplumla ve özellikle kurumlarla ilişkileri bütünü içinde ele almaları noktasında bir ortaklığı paylaşır görünürler. Bu açıklama biçimlerinden biri olan Düzenleme, bünyesinde barındırdığı yeni kurumcu ve post-keynesyen etkiler yanı sıra özellikle Marksizmle ilişkileri açısından üzerinde en çok durulan ve tartışılan yaklaşımlardandır.

Düzenleme üzerine olan bu çalışmada ilk olarak düzenlemenin nasıl ele alınacağı üzerinde durulup teori/okul/yaklaşım farklılıkları göz önüne alındığında düzenleme açısından söz konusu olanın bir yaklaşım olabileceği ileri sürülecektir.

İsimlendirme ile ilgili bu bölüm sonrasında düzenleme yaklaşımının içinde geliştiği tarihsel bağlam ve aynı dönemde ortaya atılan diğer teorik yaklaşımlarla ilişkisi üzerinde durulup ardından yaklaşımın etkilendiği temel gelenekler ve geliştirdiği kavramsal çerçeve açıklanacaktır. Sonuç bölümünde ise yaklaşımın Marksizmle olan ilişkisine yönelik genel değerlendirmelerde bulunulacaktır.

I. Bir Yaklaşım Olarak Düzenleme

Düzenleme'nin seyri açısından ele alınacak ilk konu isimlendirme ile ilgilidir. Bu çerçevede incelediğimiz alana ilişkin olarak “düzenleme okulu”, “düzenleme yaklaşımı”, “düzenleme teori(s)i(leri)” gibi farklı isimlendirmelerin varlığı göz önüne alındığında; bunlardan “düzenleme yaklaşımı”nı tercih etmek daha doğru görünmektedir.

İsimlendirme konusundaki bu tercih, düzenleme teorisinin tamamlanmış monolitik bir teorik sistem olmaktan ziyade devam eden bir araştırma programı olarak ele alınması gerektiğini ileri süren Jessop'un görüşlerine de yakındır. Jessop, söz konusu araştırma programı içinde farklı okullar veya bireysel yaklaşımların varlığından hareketle temel olarak yedi farklı okul saptar (1990:154). Okul tanımlamasının neleri kapsadığı ve yapılan çalışmaların sayısı gibi niceliksel ölçülere bağlı olarak bir okulun tanımlanıp tanımlanamayacağı tartışmaları bir yana bırakıldığında söz konusu okullar, Fransa kaynaklı olan Grenoblois, Paris ve Tekelci Devlet Kapitalizmi (CME) ile Amsterdam Okulu, Batı Almanya Düzenlemecileri, İskandinav Grubu ve ABD'deki Sermaye Birikiminin Toplumsal Yapısı Yaklaşımı'dır.

Kapitalist Ekonomilerin Düzenlenmeleri Üzerine Araştırma Grubu (GRREC) bünyesinde toplanan ve “de Bernis” öncülüğündeki Grenoblois düzenlemecileri, genel denge teorisinin kapitalist dinamikleri anlamada uygun olmadığı eleştirisinden hareket ederler. Onlara göre genel denge teorisinin temel sorunu; analizlerini gerçek zaman (real time) ve uzay (space) dışında yapmasıdır. Buna karşın Grenoblois düzenlemecileri veri ekonomik uzayda ve

sınırlı zaman aralığında sermayenin yeniden üretimini genişletmeyi güvence altına alan düzenlemenin sosyal süreçlerini vurgularlar. Söz konusu süreçler, kapitalist rekabet karşısında sermayenin bütün sektörler için yeterli kâr hadlerini devam ettirmeleri yanı sıra sınıf mücadelesi karşısında tüketim ve üretim yapısı arasındaki dengeyi de güvence altına almalıdırlar.

Grenoblois düzenlemecileri, monotonik eğilim, konjonktürel dalgalanma ve kurumsal süreksizlikler olarak adlandırdıkları üç ekonomik eğilim arasındaki ayırmadan hareketle kapitalist gelişmeyi üç aşamada incelerler. Her biri kendi düzenleme biçimine sahip olan bu aşamalar; rekabetçi veya liberal kapitalizm, tekelci kapitalizm ve tekelci devlet kapitalizmidir. Bu aşamaların birinden diğerine geçiş, bir mücadelenin sonucudur ve bu mücadele, düzenleme biçimlerini de kapsayan çeşitli sosyal süreçlerdeki krizlerin bir sonucudur (Jessop, 1990:155-156).

Kurumcu bağlantıları ve çeşitli temel teorik referanslarına karşın kendi içinde tek bir okul olup olmadığı en çok tartışılan Paris yaklaşımı²⁷ ise Aglietta'nın 1974 tarihli tezi ve ona, gerek Planlama İçin Matematiksel Ekonomik Araştırma Merkezi (CEPREMAP) ve gerekse Üretim Sistemleri Araştırma Grubu (GRES) bünyesindeki çalışmalarda yapılan katkıların bir ürünüdür. Başlangıçtaki çalışmalar ABD'deki Fordizm yanı sıra tekelci kapitalizmin doğası, enflasyonun nedenleri ve Fransa'daki kamu harcamalarının gelişimi üzerinde yoğunlaşan bu yaklaşım, etki alanını giderek genişletmektedir.

Analiz aracı olarak Paris düzenlemecilerinin üzerinde durduğu üç temel kavram vardır. Birikim rejimi (regime of accumulation), büyüme tarzı (mode of growth) ve düzenleme tarzı (mode of regulation). Birikim rejimi kavramından hareketle Paris düzenlemecileri, Grenoblois ve Ortodoks Tekelci Devlet Kapitalizmi yaklaşımlarının tersine; kapitalizmin yaygın (extensive) ve yoğun (intensive) birikim rejimi olmak üzere iki temel aşaması olduğunu ileri sürerler. Yaygın birikim rejiminde kapitalizm yeni alanlara yayılırken; yoğun birikim rejiminde görece artı-değer oranını artırmak amacıyla var olan alanlardaki kapitalist faaliyetler yeniden organize edilir. Düzenleme tarzları açısından bakıldığında ise yaygın rejim rekabetçi düzenleme ile karakterize edilirken; yoğun rejimin düzenleme tarzı tekelci düzenlemedir (Jessop, 1990:156).

Fransız kökenli yaklaşımlardan en erken tarihlisi olan Tekelci Devlet Kapitalizmi yaklaşımı ise, 1960'larda Fransız Komünist Partisi içinde gelişmiş ve Boccara'dan büyük ölçüde esinlenmiştir. Temel olarak aşırı birikim (overaccumulation) ve değersizleşme (devalorization) kavramlarından hareketle özel tekeller ve devlet arasındaki ilişkileri inceleyen bu yaklaşım, aşırı birikimin kaynağını üretici güçler ve üretim ilişkileri arasındaki ilişkilerde bulur. Onlara

²⁷ Paris düzenlemecileri içinde Aglietta ve Lipietz'in öncülüğünü yaptığı değer teorisine dayalı yaklaşım ile öncülüğünü Boyer'in yaptığı fiyat teorisine dayalı yaklaşımlar ayırdedilebilir. İkisi arasındaki temel farklılık ise Aglietta ve Lipietz düzenleme kavramını üretim düzeyine yerleştirirken Boyer bu kavramı bölüşüm ve dolaşım düzeyi bağlamında inceler (Tanyılmaz, 2000:77).

göre; aşırı birikim, kâr oranlarının düşme eğiliminde kökleşir ve üretici güçlerdeki daha fazla gelişimin hâkim üretim ilişkileri tarafından tıkanmasının bir sonucudur. Aşırı birikim sorunun çözümünün dönemlere göre farklılaştığını vurgulayan yaklaşıma göre; kısa dönemde bu sorun özel sermayenin emek süreçlerini yeniden organizasyonu veya artı-değerin realize edildiği koşulları değiştirmesiyle aşılrken; uzun dönemde toplam sosyal sermayenin bir parçasının değersizleşmesi yoluyla ortadan kaldırılabilir. Tekelci devlet kapitalizmi aşamasında bu değersizleşme devletin sorumluluk alanına girer ve devlet bunu kamu finansmanı, özel tekellerin sübvansede edilmesi, temel alt yapısal sektörlerin özel sermayeye düşük maliyetli girdi sağlamak için kamulaştırılması gibi yöntemlerle yerine getirir (Jessop, 1990:157).

Ekonomi politiğın Marksist eleştirisi ve Gramscici hegomonik strateji analizine dayalı Amsterdam Okulu ise analizini sermaye fraksiyonları ve kapsamlı kontrol kavramı (comprehensive concept of control) temelinde dayandırır. Sermaye fraksiyonları ve bundan hareketle ekonomik ve politik sınıf mücadelesi; sermaye – emek ilişkisi, sermayenin döngüsü ve kârın dağılım düzeyleri gibi farklı soyutlama düzeylerinde analiz edilebilir. Bu çerçevede kapsamlı kontrol kavramı özel tarihsel rejimi ifade eder ve sermaye birikimi ve politik sınıf hakimiyetinin koşullarını güvence altına almak için ihtiyaç duyulur (Jessop, 1990:157-158).

Sosyalleşme (societalization) veya toplum etkisi (society effect) vurgusuna dayanan Batı Alman okulu ise dar ekonomik terimler içinde kalarak birikim sürecinin düzenlenmesinden ziyade; kapitalist toplumun bütün olarak düzenlenmesi üzerinde durur. Bunun yolu olarak da sadece ekonomik alt yapı değil politik ve ideolojik üst yapının da belirlediği tarihsel blok oluşumunu görürler. Onların yaklaşımının ayırt edici temel özelliği, kâr oranlarının düşme eğilimini düzenlemeci terimlerle yeniden ifade etmeleri ve etkin toplumsal düzenleme koşullarını güvence altına almada devletin ve siyasal partilerin rolü üzerinde durmalarıdır (Jessop, 1990:158).

İskandinav yaklaşımı olarak adlandırılan yaklaşım ise temelde Paris düzenlemecilerinden etkilenmiş olmakla birlikte ulusal büyüme tarzı ve ulusal ekonomi politika belirleme tarzı kavramları aracılığıyla onlardan ayrılırlar. Başlangıç olarak 1970'lerin ekonomik krizine farklı açıklama getirmeye çalışmışlarsa da yeni birikim rejimi ve düzenleme tarzına geçiş konusunda fazla bir şey söylemezler (Jessop, 1990:159).

Kuzey Amerika temelli Sermaye Birikiminin Toplumsal Yapısı yaklaşımı ise temel olarak sermaye birikiminin toplumsal yapısı olarak adlandırdıkları yapı ile sermaye birikiminin uzun dalgaları ve dünya sistemindeki farklı konumlar arasındaki ilişkileri açıklamaya çalışır. Onlara göre birikim dönemlerinin sürdürülebilirliği özel sosyal ve politik koşulları gerektirir. Sermaye birikiminin toplumsal yapısı olarak adlandırdıkları şey ise güçlerin özel dengesi ve bu dengedeki değişiklikler içinde yeniden üretilir.

Onların yaklaşımında kriz, güç dengelerindeki değişikliklerin bir sonucu olarak görülür (Jessop, 1990:159).

Düzenleme okulunu Fordizm analizi temelinde ele aldığımızda ise söz konusu farklı yaklaşımlar listesine yenilerini de eklemek mümkün olmakla birlikte bu nokta tartışmalı görünmektedir. Jessop'a göre; bütün Fordizm çalışmaları düzenleyici olmadığı gibi bütün düzenlemeci yaklaşımlar da Fordizmle ilgili değildir (1990:154).

Paris yaklaşımı içinde yer alan Boyer de benzer görüşleri paylaşır ve Fordizm kavramının yaklaşımın temeli olmasına karşın yanlış anlaşılabilir bir kavram olduğunu belirtir. Ona göre, kavramın Marksist anlamı ki eğer varsa, Detroit'te ortaya çıktığı biçimiyle yüksek ücret politikasından farklı olmanın ötesinde, bunlar arasında bir paradokstan bile söz edilebilir (1990: ix). Kavramın ilk ortaya atan Gramsci'ye göre yüksek ücretleri çalışma yoğunluğunu kontrol etmek ve işçilerin çabalarını artırmanın bir yolu olarak gören Ford'un amacı alkoholizmle mücadele yanı sıra çalışan sınıfın aile yaşamının istikrarını sağlamaktır. Ona göre yüksek ücret politikasının amacı, çalışanların moralini yükseltmek ve sosyal bütünleşmelerini sağlamaktır. Oysa bir birikim rejimi olarak ele alındığında Fordizm işçilerin statü ve yetenek düzeylerine bakmaksızın ücret artışlarının görece olarak homojenize edilmesini varsayar. Bu rejimde ekonominin üretim araçları sektöründeki gelişme, tüketim malları sektöründeki modernizasyonla birlikte seyrederek ve tüketim malları sektöründeki genişleme ise büyük ölçüde emek ve sermaye uzlaşmasına (compromise) dayanır. Bir başka deyişle Fordizm sadece ekonominin bütünü düzeyinde anlaşılabilir (Boyer,1990: x).

İsmlendirme konusundaki bu tercih sonrasında Düzenleme Yaklaşımı açısından ele alınması gereken bir diğer konu ise yaklaşımın içinde geliştiği tarihsel bağlam ve aynı dönemde ortaya atılan diğer teorik yaklaşımlarla ilişkisidir.

II. Farklı Bütünlüklerin Parçası Olarak Düzenleme

Düzenleme yaklaşımını, cevap aramaya çalıştığı soru açısından bakıldığında, soruyu nasıl formüle ettiğimize bağlı olarak, farklı bütünlüklerin içinde değerlendirmek mümkün görünmektedir. Böylesine bir çaba aynı zamanda düzenleme yaklaşımının aynı dönem içinde geliştirilen başka teori ve yaklaşımlarla farklılıklarını ortaya koymaya da imkân tanır.

Yaklaşımın ortaya çıktığı dönemin 1970'li yılların ortası olduğu göz önüne alındığında cevap aranan temel soru, krizin nedenlerinin neler olduğu şeklindedir. Daha geniş bir açıdan ele alındığında bu soruyu, uzun dönemde istikrarlı kapitalist birikim nasıl mümkündür?, bu uzun süreç neden veya nasıl sona erer? ve yeni istikrarlı birikim nasıl ortaya çıkar? şeklinde genişletmek de mümkündür.

Bu sorulara verilecek farklı yanıtlar göz önüne alındığında düzenleme yaklaşımı, 1970'lerde politik ekonomiye bir geri dönüş şeklinde değerlendirilebilir. Bu görüşte olan Noel'e göre; 1970'li yıllarda neoklasik iktisat başta olmak üzere Marksist açıklamaları da kapsar şekilde, dönemin teorik açıklamalarının yetersizlikleri gelmektedir. Bu yetersizliğin bir sonucu olarak ise politik ekonomiye artan bir ilgiden bahsedilebilir (1987: 307).

Temel olarak düzenleme yaklaşımı, kapitalizmin tarihsel evrimini açıklamaya çalışması açısından Schumpeter'in bakış açısına benzetilebilir. Onlara göre de kapitalizm uzun dönemde sosyal yapıların peş peşe gelen kurulum ve yıkımını içeren evrimsel bir süreç geçirir. Bu açıdan bakıldığında yaklaşım, iktisat ve ekonomi politikte geleneksel olarak yapılanlardan farklı bir konuma yerleştirilebilir (Noel, 1987: 305).

Genel dengeye dayalı hâkim neoklasik yaklaşım, söz konusu tarihsel gelişimi açıklamak için gerekli olan dinamik, politik-ekonomik ve kurumsal temellerden yoksundur. Neoklasik yaklaşımdaki boşluğun dinamik yönünün kısmi olarak post keynesyenler tarafından doldurulduğu söylenebilse de dengenin kayması görüşü temel aldığından post keynesyen yaklaşımlarda siyasal ve kurumsal değişkenler dikkate alınmayıp; değişim bunlar olmaksızın açıklanmaya çalışılmaktadır (Noel, 1987: 305).

Arz ve talebin eş anlı olarak dengeye gelmediği görüşüne dayanan dengesizlik teorisi ise bu noktada yeni bir açılım getirir. Piyasada ekonomik ajanların stratejilerinden beslenen fazlalıklar ve eksikliklerin gözlemlendiğini ileri süren bu yaklaşım, eksik istihdam dengesi olasılığının işçi ve firmaların rasyonel ve kendi çıkarları peşinde koşmaya dönük davranışlarıyla uyumlu bir şekilde ortadan kalkabileceğini göstermişlerdir. Onların bu yaklaşımı, fiyat oluşumunda oligopolistik teorinin formülasyonu yanı sıra kurumsal temelli analizin gelişimini de teşvik etmiştir. Daha da önemlisi bu yaklaşım dikkatlerin, ücret-kar bölüşümünün dinamiklerine ve sermaye oluşumuna yönelmesine yol açmıştır. Söz konusu bu yoldan Fransa dışında çok az iktisatçının ilerlediği söylenebilir. Ayrıca bu ilerleyişe, Minsky'nin ekonomik değişimlerin temelini finansal istikrarsızlıklar olduğu yönündeki görüşleri de katkıda bulunmuştur (Boyer, 1990:8-10).

Marksist yaklaşımlar açısından bakıldığında ise döneme hâkim olan Baran ve Sweezy'nin Tekelci Sermaye yaklaşımının, kapitalizm içinde meydana gelen niteliksel değişimleri açıklamakta yetersiz kaldığı söylenebilir. Baran ve Sweezy, rekabetçi kapitalizm ile tekelci kapitalizm arasında bir ayrıma gitmelerine karşın; savaş sonrası refah dönemini, tarihsel olarak beklenmedik gelişmelere başvurmaksızın açıklayamazlar. Gelişmelerin sebebini savaş sonrası yeniden kurulum, silahlanma yarışı, Kore ve Vietnam savaşları gibi dışsal olaylara bağlamaları sorunlu görünmektedir (Noel, 1987:305).

Bu teorik noksanlıklar ve 1970'lerdeki yapısal değişikliklerden hareketle ad hoc açıklamalar ötesine geçme gayretindeki yaklaşımlar ise; kamu

tercihi teorisinden bağımlılık ve dünya sistemi analizine kadar geniş bir alanı kapsamaktadır. Fakat bütün olarak bakıldığında politik ekonomi hala tatmin edici değildir. Çünkü söz konusu yaklaşımlar ekonomik çalışmalara politik bir yön eklemek, ekonomik sorunların politik analizini yapmak veya ekonomik analizi politik analize uygulamaya çalışmaktadır.

Düzenleme Yaklaşımını, yeni (neoklasik) kurumcular ve bölümlenmiş emek piyasası teorisi ile birlikte bu çerçevede ele alan Noel'e göre; bu yaklaşımların tamamı, kapitalist gelişmenin ekonomik ve kurumsal yönlerini tanımlamaktadırlar (1987:307).

Neoklasik iktisatta piyasa başarısızlıklarına, oyun teorisi alanındaki yeni bulgular ve kolektif eylemin ekonomik analizini ekleyen Kurumcu gelenekle birlikte kapitalizmde kurumsal çerçevenin gelişimine ilişkin çeşitli çalışmalar ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede ele alınabilecek uluslararası rejime ilişkin literatürde kurumların veri koşullarda arz ve talebin bir çıktısı olarak nasıl biçimlendirildiği ve bu kurumların veya rejimlerin kaynaklandığı çevreyi nasıl şekillendirdiğine ilişkin çalışmalar yer almaktadır. Bu açıdan bakıldığında onlara göre savaş sonrası dönemde gelişmiş kapitalist ekonomiler için (embedded) liberalizm rejimi içinde gelişmiş ve değişmişlerdir (Noel, 1987:308).

Başlangıç noktası emek piyasalarının, neoklasik iktisadın varsayımının tersine homojen olmayıp sürekli olarak kümeler (cluster) şeklinde organize edilmesi olan bölümlenmiş emek piyasası teorisi ise zaman içinde ve hızla kapitalist gelişmenin açıklanmasına yönelik bir gelişme izlemiştir. Öncülüğünü Piore ve Sabel'in yaptığı yaklaşım ile Amerikan radikalleri öncülüğünde geliştirilen birikiminin toplumsal yapısı yaklaşımları bu çerçevede değerlendirilir. Her iki yaklaşım da tarihsel olarak kapitalizmin çeşitli biçimler aldığı ve çeşitli kurumlarca sürdürüldüğünü göstermeye çalışmaktadır. Piore ve Sabel Fransız düzenlemecilerinden etkilenerek üretim ve tüketimle bağlantılı ard arda gelen düzenleyici mekanizmalardan bahsederken; Gordon, Edwards ve Reich Amerikan kapitalizminin tarihi boyunca birikimin toplumsal yapısının var olduğunu söylerler. Her iki yaklaşım da kapitalist ekonominin sosyal kurumlarla ilişkisi içinde nasıl değiştiği ve evrimleştiği üzerinde dururlar (Noel, 1987:310).

Bu bütün içerisinde ele alındığında düzenleme yaklaşımı da neoklasik kurumcular ve bölümlenmiş emek piyasaları teorilerine benzer şekilde, kapitalizmde meydana gelen niteliksel değişimleri analiz etme amaçındadır. Bu yaklaşım içinde kimileri temel Marksist kavramlar üzerine analizlerini kurarlarken kimileri de Cambridge geleneği ve kurumcu perspektife dayanırlar. Ancak hepsinin başlangıç noktası, birikim ve değişime ilişkin sorudur (Noel, 1987:311).

Kapitalizmin gelişimini açıklayan yaklaşımlar diğer yandan da kapitalizmin krizlerine ilişkin açıklamalar da getirirler. Daha doğrusu genişleme

ve kriz bir madalyonun iki yüzü şeklinde görülürse aynı döneme, kriz ve bunun nedenleri açısından bakacak olursak düzenleme yaklaşımı yanı sıra başka yaklaşımların da var olduğu görülür.

Yaklaşımlardan ilki öncülüğünü Piore ve Sabel'in yaptığı Esnek Uzmanlaşma Kuramıdır²⁸. Bu yaklaşıma göre iki tür sınai örgütlenme biçiminden bahsedilebilir. Bunlardan birincisi standart ürünlerin niteliksiz işgücü ve özel amaçlı makineler kullanılarak büyük ölçekli firmalarca yapıldığı kitlesel üretim iken; ikincisi değişik çeşitlilikte ürünün nitelikli işgücü ve genel amaçlı makineler yardımıyla, küçük ölçekli imalat düzeyinde üretildiği zanaat üretimidir. Kitlesel üretimde ölçek ekonomileri önemli iken; zanaat üretiminde alan ekonomilerinin varlığından bahsedilebilir. Yazarlara göre Birinci Sınai Ayrım olarak adlandırılan bölümlenme 19. yy sanayi devrimini takiben ülkelerin zanaat üretimi ile kitlesel üretim arasında bir seçim yapmak durumunda kaldıkları noktada gerçekleşmiş ve bu iki sınai örgütlenme biçiminden biri diğerine üstün olmamakla birlikte belirli toplumsal ve politik ilişkiler sonucu, kitlesel üretim yöntemleri tercih edilmiştir. İlk defa Ford'un T modeli otomobil imalatında kullandığı bant üzerindeki seri üretim sistemi Fordizm olarak kitlesel üretimin simgesi olmuş ve bu sistemin egemenliği II. Dünya savaşı sonrası pekişerek 1970'lere kadar sürdürmüştür. Bu dönemde büyük tekelci firmalar ve Keynesçi refah devleti, fiyat rekabetini, yeni ürünlerin geliştirilme süreçlerini, toplam talebin gelişimini düzenleyerek kitlesel üretimin devam edebileceği kurumları oluşturmuşlardır. Fakat bu gelişim süreci, kitlesel üretimin sınırlarına dayanmaya başlamasıyla birlikte krize girmiştir.

Bu yaklaşıma göre Fordizmin krizinin, temelde piyasalardan kaynaklanan üç nedeni vardır. Bunlardan birincisi özellikle gelişmenin itici gücü olarak değerlendirilen ve büyük ölçüde kitlesel üretimin geçerli olduğu otomobil, beyaz eşya gibi dayanıklı tüketim malları piyasalarının belli bir düzeyden sonra doygunluğa ulaşmasıdır. İkinci neden, tüketicilerin talep yapılarındaki değişikliğin neden olduğu piyasaların parçalanmasıdır. Onlara göre 1960'ların ortalarından itibaren tüketiciler gelirlerindeki artışa bağlı olarak daha çeşitli mallar talep etmeye başlamışlardır. Üçüncü neden ise piyasalardaki belirsizlik ortamından kaynaklı üretim artış oranlarındaki istikrasızlıktır. Bunun nedeni ise ekonomilerin uluslararasılaşması sonucu artan uluslararası rekabet ve yaşanan petrol şokudur.

Tekno-ekonomik Paradigmalar olarak adlandırılan yaklaşım ise Schumpeter'i izleyerek kapitalist gelişim sürecinde teknolojik değişim sürecine ve teknolojik yeniliklere ağırlık veren bir kuramdır. Konratiev'in uzun dalgalar kuramını Schumpeterci ekonomik gelişme kuramı ile birleştiren bu kuram, teknolojik değişimin özgün yanlarının anlaşılabilmesi için teknolojik yeniliklerin önemlerine göre sınıflandırılması gerektiğini ileri sürer ve dört

²⁸ Bu konudaki açıklamalar temel olarak (Taymaz, 1993) ve (Tanyılmaz, 2000)'e dayanmaktadır.

farklı teknolojik yenilik arasında ayırım yapar. Bunlar; küçük sürekli yenilikler, radikal yenilikler, teknoloji sisteminde değişiklikler ve tekno-ekonomik paradigmanın değişmesi yani teknolojik devrimdir. Bu kurama göre yeni tekno-ekonomik paradigma eski paradigmanın egemen olduğu dünyada gelişmeye başlar ve üstünlüğünü önce sadece bir veya birkaç sektörde gösterir ve yeni paradigmanın olanakları tüketildikçe sektörler birer birer büyüme sınırına gelir, kârlar düşer ve üretkenlik artış hızı yavaşlar.

Bu kurama göre II. Dünya savaşı sonrası genişleme döneminde baskın olan teknolojik rejim düşük maliyetli petrole ve enerji yoğun malzemelere dayanan bir rejimdir ve bu rejimde işletme düzeyinde ideal üretim örgütlenme biçimi standart ürünlerin büyük ölçüde üretimine dayanan seri, montaj-hattı tipi sistemlerdir. Bu dönem tekno-ekonomik paradigmalara yaklaşımına göre Fordist kitlesel üretim Konratiev dalgası olarak tanımlanmaktadır. Fakat 1970'lerde bu uzun dalga kriz dönemine girmiştir.

Bu yaklaşıma göre krizin iki nedeni vardır. Birincisi Fordist kitlesel üretimin sınırına ulaşılmasıdır. Ancak bu yaklaşımda ele alınan sınır Esnek Uzmanlaşma Kuramındaki gibi pazardan kaynaklanan bir sınır değil üretimin kendisinden, teknolojiden kaynaklanan bir sınırdır. Ölçek ekonomilerinin sona ermesi, montaj hattına dayalı üretim sisteminin katılığı, enerji yoğun ürün ve üretim teknolojilerinin sorunları, firmaların hiyerarşik bölünmesinin getirdiği sorunların birlikte artması, Fordist kitlesel üretim paradigmasının gelişme olanaklarının bittiğine işaret etmektedir (Taymaz; 1993, 16, Tanyılmaz; 2000, 84). Krizin ikinci nedeni ise yeni tekno-ekonomik paradigma ile mevcut ulusal ve uluslararası düzenleme rejimi arasındaki uyumsuzluktur.

Düzenleme yaklaşımı ise her şeyden önce teknolojiye bakış konusunda diğer yaklaşımlardan ayrılır. Farklılıkları ortaya koymak amacıyla Boyer teknolojiye bakış konusunda iki temel yaklaşımdan bahseder (1988:67-68). Buna göre ilk yaklaşım, teknolojik sistemlerin dışsal faktörlerden kaynaklı olarak sürekli bir evrim içinde olduğunu düşünen yaklaşım iken; ikinci yaklaşım teknolojik determinizm olarak adlandırılan ve ekonomik büyüme yanı sıra çoğu sosyal kurumun da teknolojideki değişmelerin bir sonucu olarak gören yaklaşımdır.

İlk yaklaşımın sorunu, teknolojinin etkisinin sadece ekonominin uzun dönemli denge yolunu değiştirmesi şeklinde ele almasıdır. Oysa Boyer'e göre bu sonuç, ekonomik taraftan teknolojik tarafa olan geri beslenme süreçlerini ihmal eder. Ayrıca kendi yaklaşımlarının odak noktasının kısa dönem veya orta dönemden ziyade kapitalist ekonomilerde uzun dönemli yapısal değişiklikler üzerinde olduğunu vurgular.

İkinci yaklaşım açısından ise teknolojinin ekonomik ve sosyal sistemin geri kalanıyla ilişkilerinden koparılarak analiz edilemeyeceğini söyler. Bu çerçevede tarihte tek bir tarzdaki ziyade gözlemlenmiş birkaç düzenleme ve gelişme tarzlarının var olduğunu söyler.

Düzenleme yaklaşımının krize bakışı ise diğer yaklaşımlardan farklıdır. Onlara göre, gerçi daha sonra eksik tüketim ve aşırı üretim şeklinde kendini gösterse de, fordizmin krizi, esas olarak bir aşırı birikim krizidir ve temelinde işgücünün yeniden üretimi maliyetlerinde sağlanan uzun dönemli düşüşün durması yatar. Onlara göre genel olarak sermaye için asıl sorun, pazar bulmaktan çok artık değeri yani sömürü oranını artırmaktır (Arın, 1985:132). İşgücünün yeniden üretim maliyetlerindeki düşüşün durmasının gerisinde yatan neden ise bir yandan makineleşmenin artması iken diğer yandan sabit sermaye maliyetlerinin giderek artmasıdır. Makineleşmenin artması verimlilik artışlarının sınırına gelmesine neden olurken; üretim ve tüketimin toplumsallaşan maliyetlerinin giderek artması, sermayenin organik bileşiminin aşırı yükselmesi, meta ilişkilerinin genelleşmesi sonucunda üretimde ve tüketimde yeniden üretimin önkoşullarını sağlamanın gerektirdiği kaynaklar hızla büyür. Kapitalist ekonominin 1970'li yıllarda yaşadığı bu gelişmelere yaşanan petrol şokları da eklenince sermayenin kârlılık düzeyini korumak ve aynı zamanda satın alma gücünü yükseltmek olanaksız hale gelmiş ve kriz ortaya çıkmıştır. Yani o dönemde bir yandan verimlilik artışları diğer yandan da kâr hadlerinde büyük düşüşler yaşanmaya başlamıştır.

Sermayenin kâr hadlerini yükseltmenin yollarından biri ücretleri düşürmek olsa da varolan örgütlü mücadele nedeniyle bu başarısız olduğundan kriz giderek derinleşmeye başlamıştır. Ücret artışının devam etmesine devletin talebi canlı tutma çabaları da eklenince enflasyonda hızlı yükselişler yaşanmış ve bu dönem, iktisat literatürüne durgunlukla birlikte enflasyon anlamında stagflasyon kavramını yerleştirmiştir.

Krizin bundan sonraki aşamasında kâr hadlerini yükseltmek amacıyla kitlesel satın alma gücüne yapılan saldırılar bu kez yetersiz tüketim ve aşırı üretim krizlerini beraberinde getirmiş ve kâr hadlerindeki düşme eğilimi güçlenmiş, verimlilik düşüşü hızlanmış ve işsizlik artmıştır.

III. Düzenleme: Yöntem ve Temel Kavramlar

Yukarıdaki açıklamalardan da görüleceği gibi düzenleme yaklaşımı çeşitli görüş ve yaklaşımlardan etkilenmiştir. Bu etkilenimleri temel olarak üç başlık altında toplamak mümkündür.

İlk olarak düzenleme yaklaşımı kurumlara yaptığı vurgu nedeniyle kurumcu iktisattan etkilenmiş görünmektedir. Kurumsal ve yapısal formların temel kavram olarak yaklaşımda yer almasının nedeni olarak Boyer belirli bir zaman süresi içinde temel sosyal ilişkilerin veri bir toplum içinde gerçekleşmesini görür. Ancak benzer kavramlara vurgu yapmalarının kurumcu iktisatla aralarından bir yakınlık anlamına geleceği endişesinden hareketle Marksist kökenleri sayesinde bu kurumsal formaların yapısal ve holistik bir tanımlamasını kullandıklarını vurgular. Ona göre bu tür kurumların tamamı meta ilişkileri, emek sermaye ilişkileri ve bunların ikisinin etkileşiminden

türetilir (1990: 13).

Post-keynesyenlerin özellikle Kalecki'nin yaklaşımı da düzenleme yaklaşımının etkilendiği bir diğer görüştür. Düzenleme yaklaşımının makro ekonomik teoriler önermesi noktasında Keynes'ten ziyade Kaleckici bir yaklaşım benimsediği söylenebilir. Boyer'e göre Kalecki'nin yaklaşımı ekonomik döngüleri (curcuit) tanımlama noktasında neoklasik olmaktan ziyade Marksist bir yaklaşım olarak ele alınabilir (1990: 14). Kalecki'nin yaklaşımının Keynesten farklılığını ise iki noktada toplar. İlk olarak yatırım sürecini algılayış açısından Kalecki Genel Teorideki statik bakıştan ziyade dinamik bir bakış sergiler. İkinci olarak ise Kalecki'nin yaklaşımı, eksik istihdam dengesinin istikrarından ziyade ekonominin döngüsel ve toplamsal (cumulative) hareketi üzerinedir (1990:14).

Post-keynesyenlerle ortak noktalarının başında özellikle yapısal kriz dönemlerinde bütünün istikrarının parçaların istikrarına eşit olmadığı görüşü gelir. İkinci ortak nokta makro ekonomik analizin her bir dönemde özel kurumsal düzenlemeleri dikkate alması gerektiği ve bu konfigürasyonla uyumlu politika araçları aramasının zorunlu olduğudur. Son nokta ise belirli bir tarihsel kesitte tam istihdamın önündeki engel olan kurumsal biçimler yapısal reformun temel amacı olmalıdır (Boyer, 1990: 15).

Bu ortaklıklarına karşın krizin karakterize edilmesinde düzenleme yaklaşımı gerek Keynesyen ve gerekse Kaleckici analizden farklı bir teşhis koyar. Onların teşhisi toplam talep yetersizliği şeklinde değil kitlesel üretim temeline dayalı yoğun birikim rejiminin kar oranlarının düşmeye başlamasıyla birlikte sınırlarına gelmiş olması şeklindedir. Ayrıca kriz onlara göre dengesizlik teorisyenlerinin önerdiği gibi basitçe klasik işsizlik durumuyla açıklanamaz. Gerçekte ücret ve kar bölüşümü sisteme içseldir ve savaş sonrası birikim rejiminin en önemli parçasını oluşturur (Boyer, 1990: 15).

Düzenleme yaklaşımının en tartışmalı alanlarından birisi Marksist kökenlere ilişkindir. Bu konuda Lipietz kendilerini Althusserci Marksizmin asi (rebel) çocukları olarak adlandırır (Lipetz, 1987: 6). Yaklaşım üzerindeki Althusserci etki konusunda Lipietz Althusser'in iki temel çalışmasına referansta bulunur. Bunlardan ilki olan Marx İçin'de Althusser'in ileri sürdüğü fikirlerle, Balibar ve diğerleriyle birlikte yazdığı Kapitali Okumak'taki yaklaşımlar arasında bir farklılık olduğunu vurgulayarak esas etkiyi Marx İçin'in önsözü ve Çelişki ve Üstbelirlenim'deki görüşlere dayandırır (Lipietz, 1993).

Lipietz'e göre düzenleme yaklaşımının da içinde geliştiği Fransa'daki verimli tartışmalar üzerinde, Althusseryan etki hâkim olmakla birlikte varoluşçu Marksizm ve praxis filozofları gibi başka yaklaşımların da etkisi vardır. Bu noktada etkili olan bir diğer unsur ise Kapitali Okumak'ın yapısalci Marksizminin negatif etkisidir (1993: 99).

Lipietz, Althusser'in Fransız Marksizmine en önemli katkısının aşırı basitleştirmelerden (oversimplification), determinizmden ve Stalinist dönemden

miras kalan mekanizmalarla bağıni koparmak olduğunu ileri sürer. Althusser ve onun okulu, tarihsel evrimi determinist görüşten koparan yaklaşımın bir benzerini siyaset düzeyinde yapan kişi ise Poulantzas olmuştur. Burjuva ve proletaryayı basit bir şekilde yan yana koyma yerine Poulantzas hegemonik tarihsel blok'u koyar. Bu hegemonik tarihsel blok mücadelede sosyal ilişkilerin sürekli yeni eklenmeleri (articulation) temelinde egemendir (Lipietz, 1993: 100).

Ancak bu verimli temel kavramlar sosyal ilişkilerin bundan böyle çelişki veya istikrarsız gerilimler değil yapılar olarak algılandığı biçimsel skolastisizm türünde dondurulmaya da başlanmıştı. Lipetz'e göre bu yaklaşım örtük bir şekilde Kapital'i Okumak'ta geliştirilmişti ve bu sayede Althusseryanizm sosyal ilişkilerin çelişkili karakterini reddeden bir konuma gelmiştir. Ona göre 1970'lerin ortalarında yapısalcı Marksizm ve bütün Fransız Marksizminin krize girmesine neden olan da bu katılaşmadır (Lipietz, 1993: 100).

Lipietz'e göre sosyal ilişkilerin çelişkili karakterine dönüş, bilinçli bileşenlere duyulan ilgi, kendini yeniden üretmede özneye (representation) aktif rol vermek düzenleme yaklaşımın temelini bulduğu alanlardır (1993: 101) ve yaklaşımın geçmişteki tartışmalardan miras aldığı dört temel nokta vardır. Bunlardan birincisi, sosyal gerçekliğin görece özerk ve özel ilişkilerin eklenildiği bir yapı olduğu ve biri diğerinden daha temel olsa bile birinin diğerini üstbelirlediğidir. İkincisi, bu sosyal ilişkilerin her biri öznelikten bağımsız taşıyıcıların (bearer) eylemlerinin sonucu olarak yeniden üretildiğidir. Üçüncüsü, üretici güçlerin üretimin sosyal ilişkilerinin maddileşmesi (materialization) olduğudur. Sonuncusu ise değişim ilişkilerinin çelişkili karakteri yüzeysel olma yanı sıra ikincildir de (Lipietz, 1993: 127-128).

Bu gelişmeler içinde ortaya çıkan düzenleme yaklaşımı temel olarak kapitalist üretim tarzının belirleyici yapısının, kendini yeniden üretebilmesinin ve istikrarının, dönüşümlerinin tahlilini içerir. Kapitalist gelişme aşamaları kuramını formüle ederek, kapitalist üretim tarzının tarihsel olarak aldığı biçimleri ve gelişme yasalarının dünya çapında işleyişini inceleyen yaklaşım bunu yaparken iki temel kavram kullanır. Birikim rejimi ve düzenleme tarzı. Onlara göre, kapitalizmin gelişmesi, birikim rejimlerinin ve düzenleme tarzlarının dönüşmesine karşılık gelen aşamalar halinde sürer.

Birikim Rejimi görece uzun bir dönemde, üretim koşullarındaki dönüşümler ile tüketim ve emek gücünün yeniden üretiminin koşullarındaki dönüşümler arasında uyum sağlayacak bir artı-değer üretimi ve yeniden bölüşüm tarzını ifade eder. Birikim rejimi kapitalist gelişmenin farklı var olma biçimlerini yansıtan kapitalist aşamalar arasındaki ayrılıkları incelemek amacıyla kullanılan kuramsal bir kategoridir (Arın, 1985: 113).

Düzenleme tarzı kavramı bir toplumun iktisadi yapısı ve toplumsal ilişkileri veri iken, iktisadi birimlerin birbiriyle çelişen davranışlarını uyumlu

hale getiren, mevcut birikim rejiminin istikrarını ve yeniden üretimini sağlayan kurumsal biçimler, ilişkiler ve kurallar bütününe verilen addır ve her düzenleme biçimi bir birikim rejimi ile birlikte var olmaktadır (Tanyılmaz; 2000, 78).

Düzenleme kuramına göre kapitalizmin gelişmişlik derecesini belirleyen, üretimin ve tüketimin toplumsallaşma derecesinin toplumun her kesiminde yükselmesidir. Toplumsallaşma derecesinin yükselmesi ise iki anlama gelir. Birincisi meta ilişkilerinin genelleşmesi iken, ikincisi ücretli emek ilişkisinin yaygınlaşmasıdır.

Meta ilişkisinin genelleşmesi üretimin örgütlenmesinin ve denetiminin çok geniş bir alanda sermaye hâkimiyetine geçmiş olması ve üretimin meta üretimi halini alması anlamına gelirken; ücret ilişkilerinin yaygınlaşması bunun bir sonucu olarak gerçekleşir. Ücret ilişkisinin yaygınlaşmasıyla artık değer artırılması biçimi de kendi içinde dönüşür. Genel olarak artık değer artışı üç biçimde olur. Birincisi mutlak artık değer artışı yani çalışma gününün uzatılması, ikincisi; nispi artık değer artırılması yani çalışma yoğunluğunun artırılması ve üçüncüsü; emekgücü verimliliğinin artışı yani emekgücünün yeniden üretimini sağlayan tüketim malları üretiminde verimliliğin artmasıyla emekgücünün yeniden üretimin maliyetlerinin azalması ve birim değerler içinde emekgücünün değerinin düşmesidir. Artık değer üretiminin biçimindeki farklılaşmalar ve dönüşümler, meta ilişkilerinde, emek gücünün varolma koşullarında, sermayedarlar arasındaki ulusal ve uluslararası varolma koşullarında, para, kredi ilişkilerinde ve devletin rolünde köklü dönüşümler getirir.

Bu açıdan bakıldığında düzenleme yaklaşımı dünya kapitalist sisteminin gelişimini temel olarak dört alt dönemde inceler. Bu dönemlerin her biri farklı birikim rejimleri ve buna uygun düzenleme biçimlerine sahiptir. Buna göre; ilk dönem 19.yy ortasına kadar süren dönemdir ve üretim tarzının yerleşmesi ve ilk biçimini kapsar. İkinci dönem 19.yy ortalarından I. Dünya savaşına kadar olan Taylorizm olarak da adlandırılan dönemdir. Bu dönemin özelliği yaygın birikim rejimi ve rekabetçi düzenleme biçiminin geçerli olmasıdır. Üçüncü dönem bir kopuşu ifade eden İki dünya savaşı arası geçiş dönemidir. Bu dönemin özelliği ise yaygın birikim rejimi ve rekabetçi düzenleme biçiminden bir sonrakine geçişin krizleri ve dönüşümlerini kapsamasıdır. Dördüncü dönem II. Dünya savaşı sonrasında başlayan Fordizm dönemidir. Bu dönemde geçerli olan birikim rejimi ve düzenleme biçimi, yoğun birikim rejimi ve tekelci düzenleme biçimi şeklindedir. 1960'lara kadar olan alt dönem Fordizmin yükselme dönemi iken 1960'ların ikinci yarısından başlayıp 1980'lere kadar süren dönem Fordizmin krizi iken 1980'lerle birlikte başlayan yeni dönem post-Fordizm dönemidir (Arın, 1985: 114-115).

Sonuç ve Genel Değerlendirme: Marksist Kriz Teorilerinden Bir Sapma (mı?)

Düzenleme yaklaşımına yönelik eleştirileri temelde iki başlık altında toplamak mümkündür. Eleştirilerden birincisi yaklaşımın Marksist kökenlerine yöneliktir ve esas olarak düzenleme yaklaşımını Marksist kriz kuramları bütünü içinde ele alıp değerlendirir.

Buna göre Marksist kriz teorileri bir ideolojik bütün içinde anlaşılmalıdır ki söz konusu ideolojik bütünlük sosyalizme geçiş yolunda proleter devrimi olarak da anlaşılabilir. Bu açıdan bakıldığında 1970'li yıllarda krizi algılayışta önemli bir değişiklik meydana geldiği söylenebilir. Marksist kriz teorisinde krizin sisteme içkin olduğu ve kaçınılmazlığı esas vurgu iken krizi rastlantısal veya bir birikim rejiminden diğerine geçiş olarak algılamak sosyalizmin nesnel gerekliliğini ortadan kaldırmakla kalmaz aynı zamanda sosyalist hareketin sosyal temelini de yitirmesine yol açar (Clarke, 1994).

Bununla bağlantılı olarak yaklaşımın ortaya çıktığı döneme bakıldığında temel olarak ortodoks Marksist anlayışların yapısalcılık tarafından yıpratıldığı ve ardından post yapısalcılık ve post modernizme kadar götürülebileceği göz önüne alındığında ulaşılan son noktada sınıfın ve devrimin gündemden düştüğü bir aşamada düzenleme yaklaşımının farklı şekillerde yorumlanması da mümkündür.

Eleştirilerin ikinci türü ise yine Marksizmle ilişkili olmakla birlikte yaklaşımın ampirik çalışmalara verdiği ağırlığı da kapsayacak şekilde genişletilebilir. Boyer'in de gelecekte yapılacak çalışmalara bir tavsiye olarak sunduğu, teorinin zenginleştirilmesi için daha fazla ülke örneklerine yönelik çalışmaların yapılmasına yönelik görüşünden de görüleceği gibi yaklaşımın bundan sonraki gelişimi ampirik çalışmalar temelinde devam edecek görünmektedir. Ancak yaklaşımın geliştirilme alanının sadece ülke örneklerine yönelik ampirik çalışmalarla sınırlı tutulması, teoriyi doğrulayacak örnek sayısını artırma ötesinde bir anlam ifade edemeyebilir.

Ampirik çalışmalar söz konusu olduğunda ortaya çıkabilecek sorunlardan bir diğeri ise artı-değer, kar haddi, sermayenin organik bileşimi gibi Marksist kavramların ölçülmesi daha doğrusu merkezi istatistik ofislerinin yayınladığı resmi rakamlardan bunları tespit etmenin imkânsızlığı noktasında görülür (Tonak, 1991). Bütün çalışmalarını söz konusu bu verilere dayandıran bir araştırmanın "gerçeğin" ne kadarını açıklayabileceği sorusu hala yanıtız kalmaktadır.

Ancak bütün bunlara karşın yaklaşımı bütünüyle reddetmek ziyade "verimli" alanlarda kullanabilmek de mümkün görünmektedir. Özellikle son yıllarda devletin değişen rolüne ilişkin tartışmalarda devleti düzenleme yaklaşımının önerdiği düzenleme tarzının aktif öznesi haline getirmek ve devleti sınıf mücadeleleri bütünü içinde gören bir yaklaşımla bütünleştirilerek yeni bir açılım sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- Arın, T. (1985). "Kapitalist Düzenleme, Birikim Rejimi ve Kriz (I): Gelişmiş Kapitalizm", *Onbirinci Tez*, 1, 104-138.
- Boyer, R. (1988). "Technical Change and the Theory of Regulation", (eds.), *Technical Change and Economic Theory* içinde. Der: Dosi, G. London: Pinter. 67-94.
- Boyer, R. (1990). *The Regulation School. A Critical Introduction*. New York: Columbia Uni. Pres.
- Clarke, S. (1994). *Marx's Theory of Crisis*, London: St. Martin Pres.
- Jessop, B. (1990). "Regulation Theories in Retrospect and Prospect", *Economy and Society*, 19 (2), 153-216.
- Jessop, B. (2001). *Regulation Theory and the Crisis of Capitalism I: The Parisian Regulation Scholl*, UK: Edward Elgar.
- Lipietz, A. (1987). "Rebel Sons: The Regulation Scholl, An Interview with Alain Lipietz conducted by Jane Jenson", *Regulation Theory and the Crisis of Capitalism 1: The Parisian Regulation Scholl* içinde. Der: Jessop, B. UK: Edward Elgar. 3-12.
- Lipietz, A. (1993). "From Althusserianism to Regulation Theory", *The Althusserian Legacy* içinde. Der: Kaplan E. Ann, Sprinker, M. London: Verso, 99-138.
- Noel, A. (1987). "Accumulation, Regulation and Social Change: An Essay on French Political Economy", *International Organization*, 41 (2), 303-333.
- Tanyılmaz, K. (2000). "Kriz ve Post-Fordizm Teorileri: İstikrarlı bir Kapitalizm Mümkün (mü)dür? Karşılaştırmalı Eleştirel Bir Değerlendirme", *İktisat Dergisi*, Temmuz 2000, 74-96.
- Taymaz, E. (1993). "Kriz ve Teknoloji", *Toplum ve Bilim*, Sayı:56-61, 5-40.
- Tonak, A. (1991). "Marksist Teorinin Yenilenmesi (mi?): Düzenleme Okulu Örneği", *Onbirinci Tez*, 11, 111-121.